

שים נא ידך תחת ירכי

(סימן תר"ל) בס"ד חדש כסלו תשמ"ב.

פרשת חיי שרה (כ"ה, ב.) ברש"י: תחת ירכי, לפי שהנשבע צריך שיטול בידו חפץ של מצוה, כגון ספר תורה או תפילין, והמילה היתה מצוה ראשונה לו ובאה לו על ידי צער והיתה חביבה עליו ונטלה. עכ"ל רש"י ועפ"י מד"ר. לפי דברי רש"י אלה יוצא שמפרש שאברהם אבינו התפס לאליעזר עבדו את המילה במקום חפץ מצוה אחר בגלל שהיתה אצלו מצוה ראשונה וחביבה שבאה לו ע"י צער. ככה הבינו דברי רש"י אבותינו וזקנינו. וכן מפרשים גם מפרשי רש"י. וכן ידידנו הרב ישע"י דייטש שליט"א מפרש כך בספרו, "מלכה של תורה" שיצא לאור לפני כמה שבועות. והוא מביא שם בשם יפ"ת שאעפ"י שיש קצת זילותא בדבר, העדיף להשביע את אליעזר במילתו, ולא בחפץ מצוה אחר. וכן הוא מוסיף שם, וז"ל: "והנה הדבר פשוט שהיה באופן המותר כגון ע"י מטלית עבה או מעטרה ולמטה" וכו'.

לפיכך יש לתמוה על דברי רש"י שדלג לפרש פשט המקרא מקודם ופירש ישר עפ"י דרשת חז"ל. הרי רש"י בעצמו מפרש בכל מקום לפי הפשט ואח"כ לפי מדרשו. וכן כתב בפרשת בראשית ג"ח וז"ל: "ואני המפרש לא באתי לפרש אלא לפי פשוטו ולאגדה המיישבת דברי המקרא" וכו'. וגם חז"ל בעצמם כבר קבעו שאין המקרא יוצא מידי פשוטו (כבשבת וביבמות). וביותר יש לתמוה שכאן ברש"י נראה, לכאורה, שמפרש נגד מה שכתוב במפרש במקרא. במקרא נאמר שים נא ידך תחת ירכי, כלומר נטילת הירך, וברש"י נאמר נטילת המילה.

התעלומה הזו ברש"י לא נתנה לי מנוח. לכן חפשתי קודם כל בפירושו של רש"י מן דפוס ראשון, והנה מתגלה לי שני נוסח חשוב מאד. והיינו: התיבה האחרונה שברש"י, "ונטלה" איננה קיימת שם כלל. ובגלל חשש שמא יש בדפוס ראשון שם טעות, כי אי אפשר לסמוך על נוסח אחד בלבד, דרשתי מקורות אחרים ונתברר לי שגם בכתבי יד ישנים וגדירים של רש"י גם בהם תיבת, "ונטלה" לא כתובה כלל. ולכן איז ספק בדבר שגירסת רש"י מן דפוס ראשון וכן גירסא של כתבי יד עתיקים היא היותר נכונה.

אעפ"י שבנוסח בלי תיבת, "ונטלה" טרם פתרנו השאלות הנ"ל, אולם הנוסח הזה פתח לי אשנב להבין במקצת תעלומת דברי רש"י וגם נתן ציון דרך להבינם, כאן, וברש"י מסכת שבועות (ל"ח ע"ב) שכתב וז"ל: "ולא תפסיה בריית מילה.

והנה בעה"ת מצאתי בפרק אלו טרפות דברי רש"י יקרים מאד על ענין ירך וגדידה וגדי הנשה וגדי הגוויה, אשר הם שופכים אור בהיר בפרשתנו שלפיהם ועל פי חסרון תיבת, "ונטלה" וכן עפ"י הסברו של הרא"ה הלוי בספר החנוך בענין מצות מילה, ועל פי כל המקורות הנ"ל נוכל בעה"ת לפענח תעלומת דברי רש"י שיהיו גם עפ"י חז"ל וגם לפשוטו של מקרא בלבד. וכן יתבארו גם דברי רש"י בשבועות, כמו שנסביר להלן.

ולפני שנפרש דברי רש"י של פרשתנו, נביא מקודם דבריו ממס' חולין ודברי הרא"ה הלוי בענין מצות מילה.

וזוהי לשונו של רש"י בחולין (מ"ה ע"ב), בד"ה שאינו מוליד: "תולדות האיש

תתשכח אוצרות — חלק רצ"ו — ירושלים

מן המוח היא באה, שגיד הנשה של ירך וגיד הגווייה כולן מחוברין לחוט השדרה, שהוא מתפצל ויוצא מתחת השדרה ונעשה גיד אצל הירכיים ונכנס לתוכו".
אם כן לפי דברי רש"י אלו גיד הנשה, גיד הירכיים וגיד הגווייה אחת הם וקשר אחד להם.

וזוה"י לשון הרא"ה הלוי הספר החנוך במצות מילה, מצוה ב', "שרש המצוה הוא, שתשלום צורת האדם בהסיר ממנו אותה ערלה, שהיא תוספת בו וכו' לפי שרצה השם יתברך לקבוע בעם אשר הבדיל להיות נקרא על שמו אות קבוע בגופם להבדילם משאר העמים בצורת גופן, כמו שהם מובדלים מהם בצורת נפשותם, אשר מוצאם ומבאם איננו שוה, ונקבע ההבדל בגולת הזהב, לפי שהיא סיבה לקיום המין" וכו'. עכ"ל.

עכשיו נבאר דברי רש"י אשר הם עפ"י המדרש:

אין בכונת רש"י להוציא המקרא, "שים נא ירך תחת ירכי" מן פשוט, אשר פירושו הוא שאברהם אבינו התפיסו ירכו לנקיטת חפץ של מצוה בהשבעתו, כי א"א לשנות ממה שנאמר מקרא מפורש. רש"י בא רק לפרש לנו עפ"י המדרש הטעם שלכך בחר אברהם בתפיסת הירך בהשבעתו את אליעזר ולא בחפץ מצוה אחר, מפני שמצות מילה היתה הראשונה והחביבה עליו שבאה לידו ע"י צער. ותפיסת הירך וגיד הגווייה קשר אחד ומטרה אחת הם, כי שמה היסוד של קיום המין. והקב"ה רצה בהסרת הערלה שבסוף הגווייה לקבוע הבדל בין ישראל לעמים במקום איבר התולדה שעם ישראל יהיה נבדל מן העמים בין בגופם ובין בנפשותם. ולפיכך התפס לאליעזר ירך שהוא מאברי התולדה. ובוה שולל רש"י פירוש הרשב"א והראב"ע, שזה היה גם משפט שאר בני אדם. אבל אין בכונת רש"י שהתפסו המילה. ומה שנאמר ברש"י, "והמילה היתה מצוה ראשונה" וכו' חוזר על טעם נקיטת חפץ של ירך, כי גיד הירך וגיד הגווייה אחת הם ומטרה אחת להם שניהם מורים ומרמזים על ברית המילה החשובה לאברהם אבינו. אבל כולם בין חז"ל, רש"י, הראב"ע ורשב"ם מפרשים כפשוטו. וכמו שכוּפֵּל המקרא: וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדניו, וישבע לו על הדבר הזה.

ואחרי שנתקבל נקיטת הירך אצל אברהם, גם יעקב אבינו השביע בשימת ירך. וגם בעת השבעת יעקב אבינו את יוסף שנאמר ג"כ: שים נא ירך תחת ירכי וגו' שכתבנו שפירושו כמו אצל אברהם אבינו שהשביע את אליעזר בשימת ירך בלבד, דבר זה אפשר לפרש גם לפי פירושו של תרגום יונתן בן עוזיאל, שכתב: "ומן בגלל דהוא בריה לא שוי דיתא אלהן אמר אנא אעביד כפיתגמך", מפני שגם אפילו בשימת ירך בלבד יש חשש בדבר ובפרט כשהוא בנו.

וראוי להוסיף שפירושו זה תואם עוד מקראות, כמו: יוצאי ירכו. יוצאי ירך יעקב שבעים. ברא כרעיה דאבהו. (עירובין) ועוד. ומה שכתוב ברש"י תיבת, ונטלה" הרי ביררנו לעיל, שבדפוס ראשון של רש"י וכן בכתבי יד של רש"י תיבה זו לא כתובה.

ובזה סרו כל התימיות על רש"י. ותפיסת הירך שבתוכה תגיד אין חשש כמו בתפיסת האמה כי המשביע לבוש במלבוש ולא ערום הוא. וגם נקיטת ס"ת היא ע"י כסוי כי אסור לאחוז ס"ת ערום. וגם אין בתפיסת הירך שום זילותא **נשאר** לנו לפרש דברי רש"י בשבועות (ל"ח ע"ב) בגמרא: צריך לאתפוס חפצא

הפצא בידה. מפרש רש"י חז"ל: „כאברהם דאתפסיה לאליעזר ברית מילה". אף כאן אין כוונתו להגיד שהתפיסו המילה, כי ראשית באברהם נאמר שהתפיסו הירך. אלא ששם בגמרא אנו רוצים ללמוד מן אברהם שצריך להתפיס לנשבע חפץ של מצוה כמו ס"ת תפילין מזוזה. וכדי להבין איוו מצוה היתה אצל אברהם או רש"י מפרש בקצור: „ברית מילה" היא המצוה. ולא נחית כאן לפרש אם תפס המילה או הירך, כי זיל קרי בי רב הוא, אלא כוונתו שתפס הירך המתמו על מצוה מילה כי קשר אחד הוא. משנית שדייק רש"י וכתב: דאתפסיה לאליעזר ברית מילה. ולא כתב דאתפסיה המילה. וענין ברית אינו בכלל דבר חפץ שאפשר לתפסו ביד, כי ברית הוא הסכם, כמו כריתת ברית ואינו שום חפץ רק כמו צו הקב"ה. והכוונה היא דאתפסיה הירך לרמוז בזה מצות ברית מילה.

וכמו שפירשנו לשון רש"י בשבועות (ל"ח) הנ"ל, שכתב. דאתפסיה לאליעזר ברית מילה, שהכוונה על הירך הכתובה מפורש בתורה והמזמזות על ברית מילה, כי חיינו הך. ככה נפרש בכל מקום. ומה שאנו מתרצים: „שאני אברהם דוקן היתה". או שארי תירוצים, משום שגם בתפיסת הירך יש חשש. ראה במס' נדה (י"ג ע"ב) וכן בשבת (דף קי"ח ע"ב) שלפיכך נקרא רבינו הקדוש שלא שלח ידו מאבנטו ולמטה. אולם פירוש המקרא: שים נא ירך תחת ירכי אינו זו ממקומו ומפשוטו.

היוצא מדברינו שדברי רש"י שרירים וקיימים עפ"י המדרש ולא רק שאינם נוגדים פשוטו של מקרא אלא מפרשים כדרכו תמיד. ואלו היה בכוונת רש"י להוציא המקרא: „שים נא ירך תחת ירכי" מיד פשוטו, לא היה נמצע להשמיענו ומלפרש סיבת הדבר.

אולם לפי מה שכתבנו, גם חז"ל וגם רש"י מתכוונים רק בנקיטת הירך, שזה מרמז על מצות מילה, מפני שגיד הירך מקור לגיד הגוויה ומקור התולדה, ונטילת הירך הוי כמו נטילת גיד הגוויה, ולכן נקיטת חפץ מצוה היא לענין שבועה, כדברי רש"י במס' חולין הנ"ל. וההבדל בין חז"ל, רש"י ובין הראב"ע ורשב"ם הוא רק בנמשע נקיטת הירך בעת השבועה, שהם מפרשים שזה גם מנתג אצל עם אחר ולפי רש"י עפ"י חז"ל רק אברהם הנהיג ככה, בגלל מצות מילה החשובה אצלו והיא היתה מצותו הראשונה.

ולפיכך יתבאר גם טעם ההתאבקות שרו של עשו עם יעקב. ויגע בכף ירכו, כי עשו מאס במצות מילה, (כבפרקי ר' אליעזר פכ"ט). וכתב האברבנאל שכשראה שרו של עשו שלא יכול לו גיגש לפגוע בירכו, ביוצאי ירכו, בבנין, אולי יצליח. א"כ גם ענין זה לרא"י שענין מצות מילה וגיד הירך אחד הם.

אחרי שכתבנו והסברנו כל הפרשה הזו, אף אם נשאיר תיבת „ונטלה" בדברי רש"י לא תגרע במאומה את פירושו הנ"ל, כי עכשיו תהא תיבת „ונטלה" מובנת ומוסבת על הירך הכתובה במפורש בכתוב. כי הכל אחד ותפיסת הירך קשר למצות מילה החביבה לאברהם אבינו, ולפיכך התפיסת לעבדו כתפץ מצוה להשבעתו.

יעקב שאול הלוי ווינפלד

